

Hubai László

VÁGÓ PÁL MEGHURCOLTATÁSA ÉS ELÉGTÉTELE Történelmi visszaemlékezés, Jászapáti 1920

Az itt közölt visszaemlékezés hőse Vágó Pál, a 19. utolsó harmadának világszerte ismert és elismert festője. A világ persze ekkor elsősorban Európát jelenti, de már létezik a távíró, napilapok ezrei jelentek meg szerte az öreg kontinensen. Vágó Pál a zajos világváros Párizsból hazatér kis szülővárosába, hogy kipihenje magát, s új erőt merítsen az alkotáshoz. Nyugtalan, szebbítő szándéka még kellő megfontoltság esetén is törvényszerűen ütközik a befogadó helyi társadalom hagyományaival és szokásaival. Az első világháborút követő gyors és kemény rendszerváltások újabb konfliktussal terhelik a művész és a városka lakóinak kapcsolatát. Itt lép be a képbe 1920 késő nyarán Rassay Károly, hogy segítsen rendezni Vágó Pál és a helyi – elsősorban katolikus – elit között elmérgesedett viszonyt.

Rassay ekkor még nem a későbbi fővárosi liberális pártvezér, hanem a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának egyik parlamenti képviselője, mi több vezető politikusa. Rassay Károly (1886-1958) tekintélyes jogász és politikus. 1915-től az igazságügy-minisztériumban minisztériumi titkár. Politizálni 1919 tavaszán kezdett, amikor a tisztviselők között mozgalmat szervezett abból a célból, hogy tagadják meg az együttműködést azokkal a politikusokkal, akik a Tanácsköztársaság véres eseményeiben részt vettek. Innen már egyenes út vezet a politika magasabb köreibbe, 1919 őszétől 1920 tavaszáig a Huszár-kormány igazságügyi politikai államtitkára. Az ötvenes évek elején írt visszaemlékezésében mély megértéssel beszél Vágó Pálról, a számára is idegen művészvilág jeleséről. A visszaemlékezés e részlete 1920 őszének elején indul, amikor Rassay hazatér nyári szabadságáról.

* * *

Első utam a közös ügyvédi irodánkba vezetett. Tudtam, hogy nem nagyon hiányoztam. Öttömössy és kitűnő régi jelöltje nélkülem is elintézték az iroda ügyeit. Az én révémen még bizony kevés kliens jelentkezett. Annál több panaszos fél, akik „a képviselő urat keresték.., Senkit sem küldtek el. Mindenkin igyekeztek segíteni. Nagy örömmel fogadtak. Elmesélték a legújabb politikai pletykákat. Majd az irodai ügyekről tájékoztattak. Egyelőre semmi sürgős dolog sem várt rám.

„De van itt valami, amit neked magadnak kell elintézned – mondotta barátom. A Vágó-ügyben kitűzték Jászapátiban a járásbírói tárgyalást. Eddig elhalasztottuk. Nem mertünk helyetted megjeleni a tárgyaláson, mert féltünk, hogy az öregúr rossz néven vette volna a távolmaradásodat.” Betegségem és üdülésem alatt megfeledkeztem a „Vágó-ügyről, ami nem ügyvédi eset, hanem politikai természetű szolgálatvállalás volt a részemről. Természetesen készséggel vállalkoztam az utazásra. Még a nemzetgyűlés első hónapjaiban történt, hogy K.P.L. [K. Pethes László kispárt, Jászapáti választókerület – HL] képviselőtársam felkeresett a képviselőház folyosóján. „Egy nagy szívességet szeretnék kérni tőled, – mondotta. Akkor fogamzott meg bennem a gondolat, amikor Sch. K. [Schandl Károly kispárti képviselő, Csongrád választókerület –HL] támadását utasítottad vissza a házban és a kommunista vádak megítéléséről beszéltél. Azt mondtad, hogy ezeknek az ügyeknek az elbírálásához sok megértés és szív kell. Nos, én egy ilyen ügyben kérem a segítségedet.”

Sok bajban levő ember keresett már fel akkor, ezekre a szavaimra hivatkozva. Ahol csak tudtam, segítettem. Egy elítélt dunántúli orvos ügyében még a szegedi csillagbörtönben is jártam. Most is megígértem, hogy amit tudok, meg fogok tenni. Érdeklődéssel hallgattam az

esetet. Képviselőtársam elmondotta, hogy egy öreg rokona él Jászapátiban, akinek a nevét bizonyára ismerem. Úgy hívják, hogy literáti Vágó Pál, néhány évtized előtt az ország egyik ünnepelt festője.

A név valóban ismerős volt előttem. Diákkorunkban bevitték bennünket Szegedre és a kultúrházban megmutatták a nagy képet, amely Ferenc József látogatását ábrázolta a szegedi árvíz alkalmából. A kép nagy benyomást tett rám. Ez volt az első monumentális festmény, amit láttam. Vágó Pál volt az alkotóművész. Most már izgatni kezdett az eset. Képviselőtársam elmondotta, hogy Vágó Pál már hosszú évek óta Jászapátiban él a családi házában. Valami meggondolatlanságot követett el a kömmün alatt, és azóta üldözik. Az öregúr idegei felmondták a szolgálatot. Valami társadalmi bojkottról van szó. Nem nagyon láttam, hogy hogyan tudnék én segíteni ebben az ügyben.

„Nem hatósági üldözésről van itt szó, – felelte kérdéseimre képviselőtársam. Ebben az esetben nem is terhelnék, hanem magam eljárnék az igazságügy miniszternél. Erkölcsi támogatás és bátorítás kellene az öregúrnak. Nagy megnyugvás lenne számára, ha üldözői látnák, hogy mellette állsz.” És ezzel előállott a kérésével. „Nagyon szerénytelen vagyok – kérdezte – ha arra kérlek, hogy látogasd és hallgasd meg az öreg urat?”

A hét végén leutaztam Jászapátiba. A kirándulásra Rudi bátyám is elkísért. Késő este lett, mire Jászapátiba megérkeztünk. Az állomáson egy alacsony, szikár, hegyes franciaszakállas öregúr integetett felém. Az ismerkedés, lelkes üdvözlés keretében megtörtént és megindultunk a házigazdánk lakása felé. Már az úton tájékoztatni kezdett a „botrányos” helyi viszonyokról. Szenvedélyes kitérők között támadta ellenségeit, akiknek élén a katolikus plébános és annak valami Erdélyből „ideszaladt” szász ügyvédje állottak. Szerencsésen hazaérkeztünk, ahol az öregúr a legszeretetre méltóbb nagyvilági házigazda szerepében mutatkozott be. A vacsora előtt már nem is esett szó a „botrányos” ügyről. E helyett lelkesedéssel mutogatta párisi emlékeit és beszélt az ottani életéről. Előhozta a francia becsületrend keresztjét, amelyet a magyar pavilont díszítő történelmi festményéért kapott. Megsodáztuk az értékes műtárgyait, amikkel tele volt a lakása. A lakás maga érdekes keveréke volt a régi magyar úri házak komoly bútorainak és a párisi bohém művészi rendtelenségnek. Gyönyörű, antik francia étkezéslethez fogyasztottuk el a gazdag vidéki vacsorát. Vacsora után következett a komoly tárgyalás. Kértem, hogy mondja el az ügyet annak minden előzményével. Az elbeszélés nem ment simán. Hol a művészi lelkesedés, hol az ellenségei iránt érzett indulat ragadta magával. Végre azonban tisztán állott előttem az eset. Valóságos kis korkép alakult ki előttem.

Amikor évekkel azelőtt, az akkor már külföldön is nagy sikereket ért és idehaza is előkelő szerepet betöltő művész váratlanul otthagya a fővárost és visszavonult szülővárosába, hamarosan megindult a harc közte és a község vezetői között. Az alkotni vágyó nagy művész és a maradi vidéki szellemnek össze kellett ütközni. Vágó Pál elkecseregett harcot indított minden ellen, ami szépérzékét bántotta. A rendetlen utcák, az önkényes járdaelfoglalások, az eliszaposodott árkok, a kivagdalt fák, mindannyi alkalom volt az összeütközésre. Türelmetlenségében figyelmen kívül hagyta a nagy szakadékot, ami az ő világvárosi elgondolásai, művészi érzéke, és a jó szándékú, de szűk látókörű vidéki emberek elmaradottsága és önzése között tátongott. Eljött egy pillanat, azonban amikor a művészi szépérzék már nemcsak a maradiságot és önzést, hanem a primitív vallásos elfogultságot is kihívta maga ellen. Ebből keletkezett a tragédia.

Jászapáti főterének egyik oldalán egy nagyobb emeletes épület állott. A község iskolája. A tér, amely valószínűleg egy piactérnek is szolgált, – elég szegényes képet nyújtott. Talán ez az érzés vezette azt a derék, vallásos polgárt is, aki végrendeletében akként intézkedett, hogy az általa tett hagyományból, egy keresztet állítsanak a tér közepére. A gondolat szép volt, de a kivitelezés nem vette figyelembe a művészi szempontokat. A magas, kovácsolt könnyed vaskereszt a keskeny kőállványon valóban szegényes látványt nyújtott az emeletes épülettel mint háttérrel. Vágó Pál művészi ízlése tiltakozott a megoldás ellen, de nem volt sikere. Talán

a múltból ellene összegyűlt ellenszenv, talán a hagyományozó iránti megbecsülés, talán a vallásos érzés, – szembefordult Vágó Pál jó szándékú tiltakozásával. Vágó Pál nem tudott belenyugodni a döntésbe.

És ekkor jött a nagy alkalom. Az 1919-es kommün alatt a helyi direktórium Vágó Pált Jászapáti község „szépészeti népbiztosának” nevezte ki. Azt hiszem, az egész országban példa nélküli tisztség volt az, amit Jászapáti Vágó Pálnak juttatott. A tiszai harcok idején fogságba került, több száz hadifoglyot is bocsátottak rendelkezésére. Vágó Pál lelkes buzgalommal fogott hozzá, hogy valóra váltsa nagy művészi programját. Ennek is legelső pontját: a Fő tér rendezését, planírozását, parkosítását. Hogy a sok vitát okozott keresztet el kellett helyezni régi helyéről - azzal tisztában volt. De hová? Gyönyörű tervet dolgozott ki a kereszt elhelyezésére. A temetőbe menő úton egy ligetet akart kiképezni, és abban úgy állítani fel a keresztet, hogy a temetőbe menő bánatos népek tekintete arra essen. Költői gondolat volt. Talán meg is szerették volna az emberek, ha a terv valóra válik. A rohanó események azonban minden tervet keresztül húztak. A kereszt felállítását épp úgy, mint a tér rendezését, és Vágó Pál többi művészi elgondolását. A Tanácsköztársaság megbukott és a Fő térről elvitt kereszt a temetőhöz vivő úton fekve érte meg a nagy változást. Literáti Vágó Pál álmai szertefoszlottak és nem kerülte el a meg nem értett lelkek mártíromságát. A „literáti” nemesi nevet hamarosan új váltotta fel, „literáti” Vágó Pálból a „keresztromboló” Vágó Pál lett.

Keserves napok virradtak a szegény öreg művészre. A gyerekek csúfondáros szavakat kiabáltak utána, ha végigment az utcán. Az esetet kiszínezték, eltorzították. A végén már tanúk is akadtak, akik saját szemükkel látták, amikor kezében nagykalapáccsal az öregúr maga rombolta le a keresztet. Mindezt a sok gyalázkodást, rágalmat az öreg festő hősiesen tűrte. De történt valami, ami teljesen felborította lelki egyensúlyát.

A Jászapáti Gazdakör nagy politikai eseményre készült. Vacsora keretében vendégül látta a Kisgazdapárt politikusait. A díszvacsora főszónokául nem kisebb személyiséget jelöltek ki, mint Meskó Zoltán nemzetgyűlési képviselőt és földművelésügyi államtitkárt. A fogadás és az estély megrendezésére bizottságot alakítottak. Ennek a bizottságnak legfontosabb feladata volt a meghívandó vacsoravendégek névsorának összeállítása. Egyesek úgy vélték, hogy a vacsoráról nem hiányozhat a község világhírű nagy fia, Vágó Pál sem. Mások ellenezték a meghívást. A vitát fellebezhetetlenül eldöntötte a község plébánosa. Kijelentette, hogy a keresztény irányzat diadala idején nem lehet a keresztromboló Vágó Pál a díszvacsora meghívott vendége. A keresztromboló Vágó Pál nevét törölték a vendégek névsorából.

Ez volt az utolsó szalmaszál a teve hátán. Felindulva beszélt még hetek múlva is a hallatlan inzultusról. Egyenesen megrendítő volt hallgatni a gyermeked kedélyű, költői lelkületű művész tiltakozását. Hivatkozott nagy nemzetközi sikereire, amelyet nem kis részben vallásos tárgyú festményeivel ért el. Az eset komikuma háttérbe szorult az általa felidézett tragikus következmények mellett.

Megnyugtattam, hogy mindent elkövetek, hogy elégtételt szerezzek neki. Budapestre visszatérve elmondottam az ügyet régi keresztény párti papképviselő társaimnak. Művelt, felvilágosodott gondolkodású emberek voltak. Fel is háborodtak, mulattak is a modern boszorkányperen. Sajnos, nem tudtak segíteni. Nem sok bizakodással fogadták tervemet, hogy az egyházi felsőbb hatóságok útján tudjak békét teremteni. Igazuk volt. Néhány heti sikertelen próbálkozás után más megoldáshoz folyamodtam. Elhatároztam, hogy a plébános ellen a bíróságnál feljelentést teszek és így fogom kényszeríteni, hogy elégtételt adjon a felzaklatott lelkű művésznek.

Ez volt a Vágó-ügy, ami személyes közreműködésemet várt. Így a kitűzött tárgyalásra újra lerándultam Jászapátira. Rudi bátyám is elkísért utamra és aranyos kedélyével a mesterségéhez tartozó bölcsességével nagy segítségemre volt az öregúr lelki előkészítésénél. Nem volt könnyű dolog. Most már nem békés elintézés, hanem szigorú megtorlást követelt. Szerencsére a tárgyaló bíró jó indulatú és művelt ember volt, aki ismerte a helyi viszonyokat,

és ami fő: érzéke volt a humor iránt. Felkerestem őt a tárgyalás előtt és elmondottam neki, hogy békésen akarom elintézni az egész ügyet. Megígérte, hogy segítségemre lesz. Úgy is történt. Rendkívül komolyan vezette a tárgyalást, amely nem szűkölködött a viharos és komikus jelenetekben. A bíró végül komoly intelmet intézett a felekhez, és felhívta őket, hogy keresztény és magyar emberhez illően intézzék el békésen a vitát. A tárgyalás többszöri felfüggesztése után létrejött a béke. A végén a plébános visszavonta a keresztrombolás vádját, elismerte, hogy a panaszost jó szándék és művészi túlbuzgóság vezette a „meggondolatlan” cselekedetében. Mielőtt a magánvádló szólhatott volna, megköszöntem a vádlott igazi keresztény magatartását, amellyel elégtételt adott az ország „legkiválóbb” művészájának, és elejtettem a vádat. Költségekről nem volt szó, és így az ügy befejeződött.

Az öregúr nem nagyon volt meglegedve az elintézésrel, de azért lelkében örült, hogy legalább külsőleg a béke helyreállt. Most már a plébános ügyvédje ellen fordult a haragja, no de ez már nem volt veszélyes. Az ügyvédet szidni azonban abban az időben is népszerű volt. Hazafelé menet az öregurat elfogta a lokálpatriotizmus. Kijelentette, hogy bejárta a fél világot, de olyan kék ég, mint Jászapáti felett, nincs az egész világon. Nem használt, hogy siettünk csatlakozni a véleményéhez. Fel kellett másznunk a toronyba. A felhőtlen tavaszi ég valóban ragyogó kék volt, de a dolog természeténél fogva, az összehasonlításra alkalmas tárgy nem volt kéznél.

Ebéd előtt gyönyörködtünk az öregúr freskóiban. Az udvar felé néző belső falakat a legfantasztikusabb tárgyú képek díszítették. Azután sétálni mentünk a parkba. Már egy félórája sétáltunk a fákkal, bokrokkal szegélyezett utakon, amikor megkérdeztem, hogy mekkora területen fekszik a park? Csak erre várt az öregúr. Büszkén cipelt fel bennünket a padlásra, mert csak onnan lehet látni a határait. Nagyot mulatott, amikor meglepetésünkre kiderült, hogy az egész kert aligha foglalt el többet, mint a szokásos 2-300 négyszöglet. A nyugtalan alkotni vágyó lélek művészi tervezéssel úgy építette ki a kanyargó és egymást metsző utakat, hogy valóságos labirintust teremtett. Közben már teljesen beleélte magát a gondolatba, hogy pocskéká verte ellenfeleit. Amikor mogorva házvezetőnője ebédre hívott bennünket, büszkén kiáltotta neki: „Na öreg, ezt a napot is megemlegeti a plébános. Így még nem tanították őt mórásra.” De nem nagy sikere volt az öregasszonynál. Hiába, rá is igaz volt a Goethe-i igazság: „Est gibt für Kammerdiener keinen Herren.” [*Komornyiknak nem parancsol senki. – HL*] Maradjék már nyugton, vén veszekedő, – szájaskodott vissza az asszony. Ki a csoda fél magától? Még a kondás, a pulyák se ijednek meg a fenyegetésétől.”

Ebéd után még egy nagy harcom volt a házigazdával. Láttam már az ebéd alatt, hogy valami fúrja az oldalát. Lassan készülődni kezdtünk a visszautazásra. Egyszerre csak azzal állott elő, hogy menjünk a műterembe. A főfalon egy hatalmas festmény lógott, amely egy komor, toporzékoló, fekete bikát ábrázolt, rajta keresztben elnyúlva egy gyönyörű vörös hajú nő. Az öreg a kép előtt lelkesen magyarázni kezdte, hogy a „termékenység” témáját ennél finomabb formában még nem vitték vászonra. Kijelentette, hogy élete egyik legnagyobb alkotásának tartja ezt a művét és kért, hogy hálája jeléül vigyem magammal. Rudi bátyám huncutkodva még szította is büszkeségét, és nagy elismeréssel magyarázta az akt anatómiai tökéletességét. Nagy zavarban voltam. Végül a zsémbes házvezetőnő jött segítségemre. „Ó, maga vén szemérmetlen, – esett neki – hát ezt a disznóságot akarja ezekre a finom urakra rálőcsölni. Istenfélő ember nem enged be ilyen csúnyaságot a házába.”

A méltatlankodó kitörés nagy vihart kavart fel. Közben jó ötletem támadt. Nagy elragadtatással dicsértem a festmény művészi szépségét, de megmagyaráztam, hogy a kis lakásban nem tudom úgy elhelyezni, hogy csak a műértők lássák. Naponta keresnek fel a választóim és attól félek, hogy az öreg templomjáró nők a maguk műveletlenségében nem tudják megérteni a művészileg kifejezett mély szimbólumot. Végül egészen elszomorodva beleegyezett, hogy egy kis vásznat vigyek el emlékül. Igaz, hogy ennek a témája sem volt áhítatra indító jámbor kompozíció. Egy holdvilágos tájat ábrázolt két fürdőző nimfával. De

volt egy előnye. Rajta volt a művész önarcképe, a fák közül lefelé tekintő szatír figurájában. Az egész téma oly finoman és művészi volt kidolgozva, hogy nem volt politikailag sem veszélyes. Elégedetlenkedve festette rá az ajánlást. De ezzel még nem volt lezárva a vita. Másnap express levelet hozott a posta. Az öregúr keservesen panaszkodott, hogy egész éjjel nem hagyta aludni a lelkiismerete, amiért nem engedtem meg neki, hogy méltóan fejezhesse ki hálóját. Kért, hogy levelével menjek el, a Nemzeti Szalonba és fogadjam el tőle az évek óta ott heverő képét, amelynek címe: „A keresztihalál apoteozisa.” Mint levele végén megjegyezte: „azt legalább a farizeusok is megnézhetik.”

Eleget tettem kívánságának. Büszkén mutogattam pap képviselőtársaimnak a keresztromboló Vágó Pál művészetét. A keresztre feszített Krisztust az égből leszálló angyalok kara veszi körül. Művészi erejének teljében alkotott képe az utolsó percig lakásom legfőbb díszé és nekem egy nagy művészre emlékeztető kedves emlékem maradt.

A 20-as évek vége felé az újságokból olvastam halálhírét. 75 éves volt.

Rassay Károly visszaemlékezése. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 867. f. R-74. 173-179. oldal